

K Ö Z L E M É N Y

Dobszay Ágnes

„...MIT ATYÁINK BESZÉLTEK EL NEKÜNK,
ELMONDJUK AZ IFJÚ NEMZEDÉKNEK...”*

Dobszay László oktatási koncepciója

Dobszay László szerteágazó életművének vezérfonala a tanítás volt. Egész életében tanított, valamennyi korosztályt, a kisgyerektől a zeneakadémistáig, sőt sikeres zenetanárok, művészek, zeneszerzők jártak óráira, próbáira. Egy 2007-ben Déri Balázssal folytatott rádiós interjúban beszélt arról, mi vezette rögtön a zeneakadémiai diplomavizsga után a tanításhoz: „...meg voltam verve egy pedagógiai ambícióval már 15-16 éves, tulajdonképpen már 9 éves koromban, állandóan tanítottam a szerencsétlen gyerekeket, akikkel kapcsolatba kerültem, ... mindenkit, borzasztó, szörnyű alak lehettem ... Ez a betegség megmaradt.”¹

1956-tól 10 éven át a Fővárosi Zeneiskola Szervezet 1. számú körzetében tanított szolfézst, zongorát, kamarazenét és zeneirodalmat Czövek Erna igazgatása alatt, aki mindenféle megkötés nélkül engedte, hogy alkotó, felfedező módon ismertesse meg a gyerekekkel a zenetörténetet. Saját bevallása szerint akkor tanulta meg a zeneirodalmat, a gyerekekkel való közös felfedezés közben. Órái gyökeresen különböztek a szokásos szolfézs-, elmélet- vagy zeneirodalom-óraktól, hiszen nem szeparáltan, alkotórészeire bontva tanította a zenét, hanem komplex módon, a hallás és az értelem számára egyszerre. A gyerekek énekelve vagy saját hangszerükön játszva, a többiekkel kamarázva ismerték meg a remekműveket, miközben „észrevétlenül” megtanultak kottát olvasni, formai és harmóniai szempontból értelmezni a darabokat.

Ez a komplex zenei szemlélet tükröződik *A hangok világa* szolfézs-könyv kötetiben, de ez jellemezte később zeneakadémiai óráit is, ahol bármi is volt a kurzus témája (gregorián, népzene, klasszikus formatan), mindig egy hatalmas zenei anyag eléneklése, eljátszása előzte meg az analízist és a rendszerezést. A megismerendő zene olykor egy nejlonszatyornyai 8. tónusú antifóna, máskor egy szatyornyai sirató stílusú népdal vagy egy kötetnyi Mozart-szonáta formájában érkezett.

Halála előtt egy évvel így beszélt erről Győri Lászlónak: „Számomra a pedagógiában mindig nagyon lényeges volt, hogy magának a tanított anyagnak az igazsá-

* A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság Dobszay László emlékére rendezett konferenciáján, az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók-termében 2012. október 12-én elhangzott előadás írott változata.

1 „Ami bizalommal tölt el”. Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval 2007-ben. *Magyar Egyházzene*, XVIII. (2010/11), 325–340.

gából induljak ki. Számomra mindig ez volt a vezéreszme; nem az, hogy milyen módszerekkel lehet tanítani, hanem hogy mit sugall maga az anyag. A módszer úgyszólván jön magától.”²

A kutatás, a felfedezés örömét akarta megosztani növendékeivel. Nem közölte, nem „kinyilatkoztatta” tudományos munkájának eredményeit, hanem rávezette hallgatóit annak lényegére. Ahogy fogalmazta:

Számomra a pedagógia mindig egyben egy kutatást jelentett. Olyan kutatást, amelyiknek nem önálló tudományos célja van, hanem elsősorban magának a tanítandó valóságnak a jobb megismerése, és ez számomra mindig igazolódott a pedagógiában. Hogy a legtöbb, amit adhatok a növendékeknek, hogyha ezt a felismert igazságot próbálok meg közvetíteni, és furcsa módon az volt a tapasztalatom, hogy ezzel tudom a legjobban lekötni vagy meghódítani is őket. Tehát nem azokkal a módszerekkel, amelyeket annyira favorizálnak, és ma pedig az ún. pedagógiatudományok meglehetősen arcátlan előretörése nyomán ismertetnek, hanem ahogy magát a dolgot együtt nézzük, együtt csináljuk a hallgatóval.³

Ez az idézet nyilvánvalóvá teszi, hogy Dobszay László számára a „tanítandó valóság” kizárólag a zenetörténet legjobb, legértékesebb muzsikáját jelentette. Ebben maximálisan osztotta Kodály véleményét (többször idézte is): „a gyerekek a legjobb is csak épp elég jó”, de hozzátette: „szerencsére van könnyű jó, és nehéz, vagy komplikált jó, tehát minden templom, a falusi templomtól a katedrálisig van, mi között válogasson”. Majd így folytatja: „Ez ugyanaz, amit Kodály mond: hogy legyen jó zene a Zeneakadémián, és legyen jó zene a falusi általános iskolában.”⁴

Már 1980-ban a *Muzsika* című folyóiratban az „Iskolai énektanításunk jelenéről és jövőjéről” folyó vitához írt cikkében abban látja a kodályi eszmék legfőbb torzulását, hogy az akkori énektanítás nagyrészt nem értékes zenei anyagot („nem Palestrina, Bach, Mozart zenéjét”) tanítja, hanem néhány szemelvényen és sok zenei selejten keresztül zenei készségeket fejleszt. Ahogy szemléletesen megfogalmazta: „szívesebben forgatja a kést-villát, aki húst is lát az asztalon, mintha mondjuk tíz éves koráig üres tányéron gyakorolja az evőeszközök használatát.”⁵ Hogy a magyar kóruskultúra a viszonylag kedvező feltételek ellenére (nem 2012-es, hanem 1980-as állapot!) miért nem igazán világszínvonalú, azzal magyarázza, hogy az énekóráknak szinte semmi köze „a tényleges zenéhez és a tényleges zene-élethez: *Non vitae, sed scholae discimus*”.⁶

Már ekkor (tehát 1980-ban) pozitív ellenpéldaként írja le a középkori magyar iskola magas szintű zenei írás-olvasás tanítását, annak (úgymond) „módszereit”.

A *schola cantorum*-rendszer hosszan tartó eredményességének legfőbb oka, hogy a tananyag elsősorban maga a napi gyakorlatban használatos zene volt. A gyermek, iskolába lépésének első napjától kezdve, azonnal láthatta-hallhatta a megta-

2 „Dobszay Lászlóra emlékezünk”. Elhangzott a Bartók Rádióban 2011. szeptember 23-án.

3 Uott.

4 *Ami bizalommal tölt el*.

5 Dobszay László: „Iskolai énektanításunk jelenéről és jövőjéről”. *Muzsika*, 1980/4.

6 Uott.

nult ének helyét, szerepét (funkcióját) a napi rendszerességű liturgikus „szolgálatban”, amely felnőttekkel, általában a tanáraival, képzetesebb, idősebb társaival közösen létrehozott magas művészi szintű alkotás volt. Lehet, hogy ifjabb korában ennek a művészi zenének csak a könnyebb tételeibe tudott bekapcsolódni, de rögtön annak teljes szépségével és rendezettségével találkozott, hogy aztán később mind több és több részét birtokolhassa.

A liturgiában egyben elsajátította – ma így mondanánk – az előadói viselkedést, és állandóan gyakorolta a másokra való figyelést. Néhány év alatt kialakulhatott benne egy egészséges magabiztosság, s közben tartalmában és stílusában értékes szövegek sokaságát tanulta meg szinte automatikusan.

Az ilyen komplex zenetanításnak nem volt szüksége külön metodikára (eltekintve egy-egy olyan egyszerű szemléltető eszköztől, mint a guidói kéz), a tanár dolga „mindössze” az aktuális darabok megtanítása, bemutatása volt. A kottaolvasás annak a sok száz vagy ezer dallamnak az eléneklésével automatizálódott, melyeket a diák maga előtt látott, s közben ismerkedett leírásával is: a tanár hétről hétre lediktálta, lemásoltatta a soron következő énekeket. Kiváló példája ennek a sárospataki városi plébániaiskolában tanuló Szalkai László, későbbi esztergomi érsek iskolai tankönyvének zenei jegyzete, melyben a zeneelméleti ismereteket mintegy száz liturgikus énektétel incipitje illusztrálja. Szalkai jegyzetének kottanyagára egyébként Dobszay László hívta fel a figyelmet az 1980-as (!) *Zenetudományi Dolgozatokban*.⁷

Az effajta pedagógia a diákok figyelmét a zenei összefüggésekre, azonosságok és különbségek felismerésére irányítja, megtanítja a gyereket *egyszerre hallani és látni a zenét* (ugyanabban az értelemben, ahogy a fiatal Dobszay László – még nem ismerve ugyan a középkorkutatás oktatásra vonatkozó adatait, de ösztönösen ráérezve az ezeréves „módszerre” – tanította az 1. számú körzeti zeneiskola diákjait).

A klasszikus európai, azaz Karoling-kori iskolarendszer az államalapítás után Magyarországon nagyon gyorsan meggyökerezett, és a 16–17. századig, sőt valamilyen csökevényes formában még azután is fennmaradt, és bizonyos értékeit még mindig őrzi.⁸

A középkori magyar hagyományban a „cantura”, az iskolások énekes képzése sokkal szélesebb körű volt, mint sok más nyugat-európai országban. Nálunk egy székesegyház vagy monostor kórusában, és ugyanúgy a városi plébániatemplomban minden iskolás mindennap jelen volt legalább a nagymisén és a vesperáson. Míg másutt, például a dél-németországi templomokban fizetett (profli) énekesek szolgáltatták meg a nehezebb zenei tételeket, addig ez nálunk az iskolás gyerekek feladata volt. Az egrü ordinárius könyv (Dobszay László által közzétett)⁹ leírása

7 Uő: „Szalkai László jegyzetének zenei példaanyaga”. *Zenetudományi Dolgozatok*, 1980, 215–221.

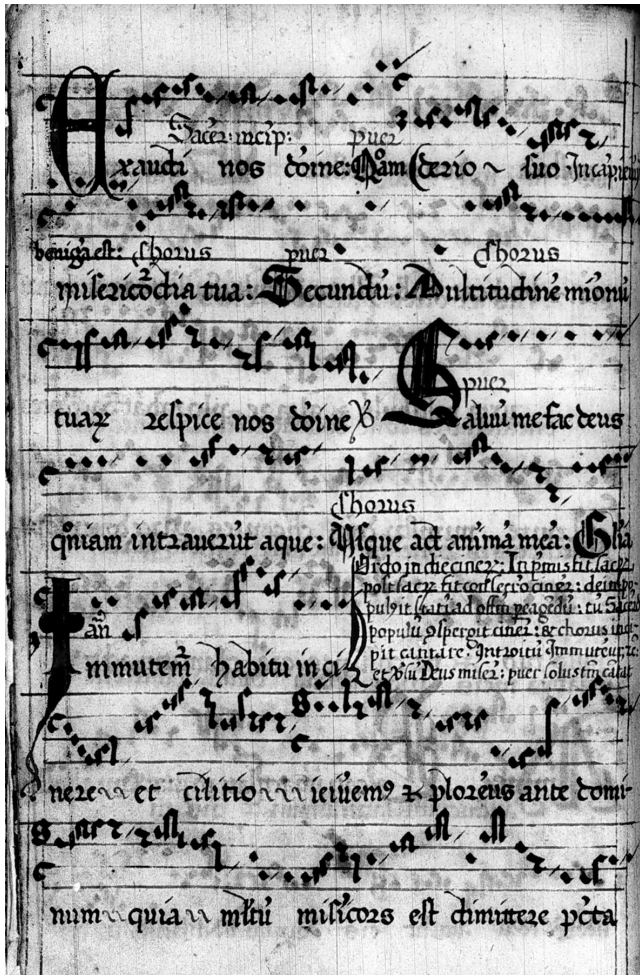
8 Lásd uő: „Iskola és kórus”. *Magyar Egyházzene*, XVII. (2009/10) 201–202.

9 Lásd uő: „Pueri vociferati. Gyermek az egrü székesegyházban”. *Magyar Egyházzene*, III. (1995/96), 155–162. Angolul elhangzott a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS) Cantus Planus munkacsoportjának 1993. szeptember 6–11. között Egerben tartott konferenciáján.

szerint 10-12 éves gyerekek képesek voltak nemcsak díszes szólótételek előadására, hanem akár a szertartások irányítására, vezénylésére, hangadásra, előéneklésre is. Nem véletlen, hogy kódexeinkben bizonyos különleges tételek előtt olvashatjuk a „puer” vagy „pueri vociferati” bejegyzést. Kiemelt ünnepeken a nagymisén és a vesperáson az iskolások fontos szólókat kaptak. A feltámadási szertartásban gyermekek üde hangján szólalt meg az örvendező trópus és a nagyböjtben nélkülözött Alleluja.

Ugyancsak gyerekek feladata volt a virágvasárnapi körmenet Krisztust, a Megváltó Királyt köszöntő himnusza, a *Gloria laus*, melynek szólóverseit is ők énekeltek. (Ezeket a tételeket manapság is jó néhány helyen gyerekek éneklék a liturgiában.)

Hogy az iskolás gyermekek nemcsak a nagy székesegyházakban kaptak kiemelt szerepet, azt a 16. századi *Gyöngyöspatai Graduale* kézírata is bizonyítja (lásd az alábbi faksimilét). Egy ilyen kisebb plébániatemplomban is voltak olyan gyerekek, akiknek az alábbi hamvazószerdai antifona nehéz szólói nem okoztak gondot.

2005-ben, az európai uniós csatlakozásunk körüli vita kapcsán Dobszay László a *Gondolkodó Füzetek* című magánfolyóiratában egy 6 részből álló sorozatban gondolta végig azokat az értékeket, amelyeket a friss uniós tag Magyarország adhat Európának. Az egyik legfőbb továbbörökítendő kincsünk a *magyar iskola*. A középkori Európától kapott, általunk jól-rosszul megőrzött és most Európának regenerálva visszaadható iskola, amely „az emberiség pedagógiai őstapasztalatait annak klasszikus-antik kikristályosodásában, majd a középkori és humanista iskola interpretációjában intézményesítette.”¹⁰

A régi magyar oktatási rendszer és a hagyományos európai iskolarendszer középpontjában a *tudás* állt. A pedagógia nem más, mint a *tudás* átadása. Mindannak a tapasztalatnak, értéknek tartott dolognak az intézményes formában történő továbbadása, amelyet az előző generációk hagytak ránk. Ahogy a 77. zsoltár mondja: „Amiket hallottunk és megértettünk, mit atyáink beszéltek el nekünk, nincs az eltitkolva fiaik elől, elmondjuk az ifjú nemzedéknek [...] hogy megtudja a jövő nemzedék, a fiak, kik majd születnek, keljenek fel, és mondják el azok is a fiaiknak”. Dobszay hozzáteszi:

A múlt és a jövő felé való felelősségtudat nélkül nincs pedagógia. Lehet, hogy a következő nemzedék majd módosítja, amit az előző átadott neki, az is lehet, hogy fellázad ellene, kritizálja, majd pedig egybeépíti a kapottat és a hozzáadottat, s így adja tovább maga is. Ez azonban nem teszi fölöslegessé a továbbadó munkáját, hiszen nem azt mondja, ez van, hanem hogy ez *van*, élj vele, ahogy tudsz.¹¹

A tananyag tehát az előző generációk tudása, amelyet rendezetten, sok ismétléssel, rendszeres, állhatatos munkával kell továbbadni, s ezzel megalapozni a tehetséges növendékek későbbi „szárnyalását”. Ha valamit a szó ma használatos értelmében *módszertannak* nevezhetünk, az igazából ez a *módszeresség*.

Ugyanezek a gondolatok jelennek meg Dobszay *Kodály után* című, 1991-es könyvének 2007 körül írt *Epilógusában*.¹² Ebben a *Kései utóhang* alcímű írásában az európai gyökerű magyar pedagógia örökségét „fordítja le” Kodály pedagógiájára, bebizonyítva, hogy a kodályi gondolkodás milyen mélyen ágyazódik bele az európai hagyományba.

Egyik utolsó (vagy talán utolsó), kéziratban maradt pedagógiai összefoglalása *Európai iskola* címmel (2009-ből)¹³ az európai pedagógia nagy korszakait és azok legfontosabb jellemzőit, hagyományait írja le néhány oldalban, igen tömör megfogalmazásban. A cikk végén felteszi a kérdést: „Lehet-e egy ilyen hagyományokra és eszményekre építő 'európai iskolát' ma is felépíteni? Korszerű lesz-e egy ilyen iskola?” – S a válasz:

10 Lásd uő: „Mit adhatunk Európának? 1–6.” *Gondolkodó Füzetek* (magánkiadás), 31–36. szám (2005. szeptember–2006. február).

11 Uott.

12 Uő: „Kodály után. Kései utóhang – »Epilógus«”. In: *Dobszay László válogatott írásai 1995–2010*, I–II. Közr. Kovács Andrea. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2010, I/231.

13 Uő: *Európai iskola*, uott, II/537.

Meg vagyok róla győződve, hogy lehet. S arról is meg vagyok győződve, hogy a kezdeti, látszólag lassú haladás olyan biztos alapot teremt, mely később (közép- és felsőfokon) sokkal gazdagabb és korszerűbb kibontakozásban folytatódhat [...] A „korszerűséget” nem az általános iskolának kell képviselnie, hanem majd maga az élet fogja szembesíteni vele a „jól nevelt”, jó alapokon induló, s ezért a „korszerű” feladatokkal is megbirkózó fiatalt.

Ezután egy 12 évre szóló, két szakaszra bontott általános oktatási tervezet következik, amely leírja az adott szint tantárgyi struktúráját, óraszámait és anyagát (tematikáját), figyelembe véve a középiskola három fajtáját (humán gimnázium, reál gimnázium és szakközépiskola).

Az általános és zenepedagógiai tárgyú könyvek, cikkek, tervezetek és vitairatok mellett Dobszay László oktatási koncepcióját őrzik és viszik tovább azok az iskolák, elsősorban úgynevezett *énekes iskolák*, amelyek az ő kezdeményezésére jöttek létre.

A többször említett 1980-as, „iskolai énektanítás” körüli vita után egyre kereszte annak lehetőségét, hogy az akkori társadalmi-politikai rendszerben mit lehetne feléleszteni, a gyakorlatba átvinni a régi európai gyökerű magyar iskolamodellből. A templomi szolgálatra épülő *schola cantorum*-rendszer megvalósítása a szocialista állami intézményekben nem látszott megvalósíthatónak, a kisszámú egyházi iskola (azok is középiskolák) pedig semmiféle érdeklődést nem mutatott az egyházzene ősi hagyományainak felélesztése iránt.

A leginkább megvalósíthatónak a szakkorszerű foglalkozás megindítása látszott egy olyan alsófokú iskolában, ahol az igazgató és az énektanár fontosnak tartja a növendékek igényes zenével való rendszeres találkozását. 1984-ben a Művelődési Minisztérium és a Soros Alapítvány támogatásával az óbudai Mókus utcai zenei általános iskolában (Szabó Helga énektanári munkájára alapozva) indulhatott meg az első kísérleti „műhelyek”, olyan neves zeneművészek irányításával, mint Párkai István, Rohmann Imre vagy a Budapesti Énekes Iskola jelenlegi vezetői, Bubnó Tamás és Mezei János. A 8-10 fős gyerekcsoportok a tapasztalt muzikusok irányításával fedezték fel, és professzionista zenészekkel közösen szólaltatták meg a zeneirodalom különféle korszakaiból való remekműveket: egy- és többszólamú kórusműveket, romantikus dalokat stb. Mint látjuk, a pedagógiai alapelv ugyanaz az együtt kereső, a zenemű lényegét kutató hozzáállás volt, amely Dobszay László tanítását jellemezte.

1988-tól az iskola két tanára (a Budapesti Énekes Iskola mai művészeti vezetői) úgy látták, hogy a továbblépést az európai *schola cantorum*-hagyomány felélesztése és a jelenlegi magyar viszonyokra való alkalmazása jelentheti. Mint említettük, a középkori magyar iskolarendszer legfontosabb jellemzője a felnőttekkel közösen végzett rendszeres egyházi szolgálat volt, így az Énekes Iskola elsődleges célja erre irányul. Erre épül, ebből nő ki a koncerttevékenység.

Az énekes iskolás képzés a gyermekeket a kezdetektől a művészi zene teljességébe vezeti be, alapjául a magyar (esztergomi) liturgikus hagyomány és a magyar gregorián tekinthető, emellett az európai zenekultúra különböző stíluskorszakai- ból származó remekművekkel ismerteti meg őket. Ezek mellett az oktatásban

hangsúlyosan jelen van a magyar népzene, a különböző felekezetek népénekhangyományja.

A szakkörjellegű, illetve zeneiskolai oktatási forma nem bizonyult elég hatékonynak a kitűzött célok elérésében, ezért 1996-tól új helyen, a Belváros-Lipótvárosi Deák Diák iskolában elindult az általános iskolai tanrendbe szervesen illeszkedő énekes iskolás program speciális, a *schola cantorum*-modellhez alakított tantervvel, az osztályok rendszeres liturgikus szolgálatával.

Mint látható, az énekes iskolás oktatási forma nemcsak egyházi intézményekben valósulhat meg, hanem bármely iskolában, ahol biztosítható a gyermekek rendszeres aktív részvétele a templomi gyakorlatban. Ahogyan egy középkori templomban a hozzá tartozó káptalani vagy plébániai iskola teljes diáksága és tanári kara látta el a liturgikus szolgálatot, úgy ezt ma teljes osztályok teszik a tanárokkal. Az énekes iskolai forma lehetőséget kínál a szerényebb zenei és hangai adottságokkal rendelkező gyermekek számára is a közös zenélésbe való bekapcsolódásra, míg a kiemelkedő képességű diákok nehezebb szólófeladatokat kaphatnak.

Énekes iskolai képzés Budapesten és környékén jelenleg öt iskolában folyik: a Budapesti Énekes Iskolában (Deák Diák) az említett 8 évfolyamos tanrenddel (rendszeres liturgikus szolgálatot a Terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz Plébániatemplomban, illetve a felsősök a Belvárosi Főplébániatemplomban végeznek); ennek kelenföldi tagozatán (zeneiskolai délutáni foglalkozások keretében); az V. kerületi Szent István általános iskolában (ahol a képzés megindítása szintén Dobszay László nevéhez kötődött). Az első egyházi iskola, amely délelőtti órarendjébe illesztve elindította az énekes iskolás képzést, a Budai Szent Angéla ferences általános iskola és gimnázium (jelenleg 4 énekes évfolyama van), és szakkörszerűen működik, de szintén rendszeres schola-szolgálatot végez a Budajenői Énekes Iskola.

Az öt iskolában összesen kb. 500 gyerek tanul éneket a régi magyar egyházi iskola szellemében. Az idei tanévet közös *Veni Sancte* misével nyitották meg az Avilai Nagy Szent Teréz Plébániatemplomban. A templom tele volt a sok éneklő (6–14 év közötti) kisgyerekekkel. A magyar nyelvű gregorián énekekbe és népénekekbe mindannyian bele tudtak kapcsolódni. A könnyebb többszólamú, latin nyelvű tételekben a változatlanul ismétlődő alsó szólamot mindenki tudta, a változó szöveggű felsőt inkább a nagyobbak. A legnehezebb darabokat az idősebbek vagy a tanárok énekelték. De mindannyian, több százan ugyanabban a liturgiában végeztek teljes értékű zenés szolgálatot.

Talán mégsem utópia Dobszay László 2005-ben megfogalmazott gondolata kincsünkről, a *magyar iskoláról*? A középkori Európától kapott, általunk jól-rosszul megőrzött és most feléleszthető, Európának visszaadható iskoláról. „Amiket halottunk és megértettünk, mit atyáink beszéltek el nekünk, elmondjuk az ifjú nemzedéknek [...] hogy megtudja a jövőendő nemzedék, a fiak, kik majd születnek, keljenek fel, és mondják el azok is a fiaiknak...”

ABSTRACT

ÁGNES DOBSZAY

“...AS OUR FOREFATHERS SPOKE TO US...

SO SHOULD WE TELL IT TO THE YOUNGER GENERATION...”

László Dobszay's Concept of Teaching

The guiding principle of László Dobszay's wide-ranging life and work was teaching. He taught throughout his life, including all ages from small children to students at the Music Academy, as well as adults and teachers. Apart from his numerous textbooks, in his writings on musical pedagogy he analysed the problems of teaching today (not just music teaching), the causes of them, and suggested recommendations for solving them. He attached special importance to applying nowadays the model offered by the church schools and singing schools of the middle ages, since by adopting the education system developed during the Carolingian period, medieval Hungary was in a short time made a part of Western European culture (“we could say the country joined the European Union of those days”). Looking through the scholarly and extremely practical things he wrote on this subject, as well as summarizing how the singing schools that he founded operate, and their results, I here outline his pedagogical credo.

Ágnes Dobszay (b.1961) graduated from the Department of Musicology at the Liszt Academy in 1985. From 1986 until 2010 she taught general music history, Hungarian music history, folk music, score reading, gregorian chant, and the history of church music in the department of singing and choir conducting at the Faculty of Humanities of Budapest University (ELTE). From 1993 until 2006 she also taught singing classes and voice training at the Budapest School of Singing, as well as being in charge of liturgy practice. Beginning in 1977 for decades she sang in the *Schola Hungarica*, and in the Tomkins Choir from 1981 until 1985. Since 1982 she has often appeared as soloist in concerts of contemporary music. In 2003 she obtained the degree of DLA with her dissertation “*Magyarországi zeneszerzők offertóriumai a 18. század második és a 19. század első felében*” [Offerteries by Hungarian composers in the second half of the 18th century and the first half of the 19th century]. Since 1990 she has taught the history of church music, the reciting of gregorian chant, Hungarian Music History, folk music, liturgical methodology, score reading and the methodology of teaching in the Department of Church Music at the Liszt Academy.